

ELEŞKİRT (AĞRI) ÇEVRESİNDEKİ KÖY YERLEŞMELERİNİN ADLARININ DEĞİŞİM SÜRECİ VE TOPONOMİK ANALİZİ

(Araştırma Makalesi)

Ercan DEMİRTAŞ(*) - Muhammet YILDIZ(**) - Ahmet EDİ(***)

Öz

Yaşanılan ortamlara ilişkin insanların geçmişten bugüne en fazla merak ettikleri konuların başında yer adları ve bu yer adlarının ne anlam ifade ettiği konusu gelmektedir. Yerleşim merkezlerine ait isimler çoğu kez geçmişte yaşananları, bugünü ve doğal çevreyi anlamlı kılar. Yer adları, özellikle kültürel coğrafya çalışmalarına katkı sağlamaktadır. Bir yerleşim yerine ait adlandırmalar o bölgenin mazisi, coğrafi özellikleri, insan özellikleri ve düşünme biçimleri hakkında ipuçları verir. Başka bir deyişle geçmişin mekânda yeniden ruh bulup canlanması ile yer adları da o yerleşim merkezinde ete kemiğe bürünürler. Bu çalışmada Eleşkirt ve çevresindeki köy yerleşmelerinin geçmişten bugüne isimlerinin ortaya çıkışı ve bu isimlerde tarihsel süreç içerisinde yaşanan değişimler üzerinde durulmuştur. Ayrıca mevcut köy adlarının toponomik incelemesi yapılarak adlandırmaların nasıl ve neye göre yapıldığı da gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Durum çalışması deseni ile yapılan bu çalışmada, köy adlarının tarihsel değişim süreci incelenirken doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Güncel köy adlarının toponomik inceleme ve sınıflandırması yapılırken ise Gülensoy (1998) tarafından, Anadolu coğrafyasındaki yaşam merkezlerinin isimlerinin tasnifindeki kıstaslar kullanılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda geçmişten bugüne birçok medeniyete ev sahipliği yapan Eleşkirt ve çevresindeki köylerin adlarının %84'lük bir oranda değişime uğradığı ve yeni isimleri ile eski isimleri arasında anlamsal olarak önemli farklılıklar bulunduğu tespit edilmiştir. Eleşkirt

*) Öğretmen, MEB, (e-posta: ercandemirtas00@gmail.com)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7034-8975>

**) Öğr. Gör., KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalı Doktora Öğrencisi
(e-posta: muhammet.yildiz@erdogan.edu.tr). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1340-0818>

**) Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, (e-posta: aedi@gmail.com)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9596-7684>

ve çevresindeki köy isimlerinin toponomik analizi yapıldığında ise su kaynakları, litolojik özellikler, topoğrafya özellikleri, iklim koşulları gibi doğal ve fiziki koşulların etkisinin olduğu, aynı zamanda bunun yanında tarihi faktörler ile özellikle Cumhuriyet döneminde milli değerlerin yani egemen devlet gücünün de etkili olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Eleşkirt, Köy, Toponomi, Yer Adları, Değişim.

Change Process and Toponomic Analysis of the Names of Village Settlements Around Eleşkirt (Ağrı)

Abstract

At the beginning of the issues that people are most interested in from the past to the present about living environments is the topic of place names and what they mean. Names of residential centers often make sense of what happened in the past, the present, and the natural environment. Place names contribute quite a lot, especially to the study of cultural geography. Names of a settlement often give us clues about the history of that region, its geographical features, human characteristics, and ways of thinking. In other words, as the past re-finds and revives in space, place names become flesh and bone in that residential center. In this study, the emergence and changes of the nomenclature of the village settlements in and around Eleşkirt from the past to the present in the historical process were emphasized. In addition, a toponomic examination of existing village names was conducted to show how and according to what the names were made. In this study with the case study pattern, the document review method was used when examining the historical change process of village names. The criteria used by Gülensoy (1998) in the classification of names of life centers in Anatolian geography were used when making toponomic examination and classification of current village names. So, which hosted many civilizations from the past Eleşkirt a result of the review of the names of the surrounding villages and an 84% rate is changing and the old names with new names were found to be significant semantic differences between. A toponomic analysis of the names of the villages in and around Eleşkirt shows that the natural environment is very effective. Water Resources, lithological features, topographic features, climatic conditions, plant and animal features occupy an important place in the village names. In addition, the social life, cultural characteristics and historical factors of the local people have been found.

Keywords: History, Eleşkirt, Village, Toponomy, Place Names, Change.

1.Giriş

İnsanoğlu ilk var olduğu günden beri kendisini ve çevresindeki her şeyi isimlendirerek tanımlamaktadır. İsimlendirme işlemi herhangi bir nesneyi, mekânı ya da kişiyi tanımladığı gibi aynı zamanda bazı ayırt edici özellikleri de göz önüne serer. Başka bir deyişle isimlendirme bir mekâna ait olmayı, bir özelliği temsil etmeyi ve var olmayı ifade etmektedir.

Toplumsal kuşaklar arasında gelenek göreneklerin aktarımının ve kültürel öğeleri yansıtanın önemli unsurlarından bir tanesi de isimlendirme faaliyetidir. Zaman içerisinde toplumsal yaşantılar sonucunda ortaya çıkan birikimler isimlendirmeye katkı sağlar. Böylelikle geçmişte yaşanmış birçok olay; nesne ya da mekân isimlerinde yaşamaya devam eder (Bilgin, 2011).

Yaşanmışlıkların da üzerinde etkili olduğu isimlendirme çalışmaları temel anlamda bir yerleşimin kimliğini ortaya koymaktadır. Kimlik yapısının oluşması ise oldukça uzun bir zaman sürecini içermektedir. Yeryüzü şekilleri, iklimsel faktörler, coğrafi konum ve bitki örtüsü gibi özellikler bu kimliğin bir yönünü ortaya koyarken, çeşitli kültürel değerler, mimari eserler, yaşanan olaylar bu kimliğin diğer bir yönünü ortaya koymaktadır (Liggett ve Perry, 1995).

Bir mekânın, yerin ya da nesnenin kimliği olarak da tanımlayabileceğimiz isimlendirme işlemi, bilimsel açıdan da inceleme konusu olmaktadır. Bir ismin temelini, nasıl ortaya çıktığını, anlamını inceleyen ve bu yolla toplumun zamansal gelişimini de ortaya koyan bilim dalına ad bilimi (onomastik) denilmektedir (Keleş, 1996). Yer ya da mekân adları ise bu ad bilimin alt inceleme alanlarından biri olarak toponomi ismiyle kendine araştırma ve inceleme sahası bulmuştur (Açıkel, 2003).

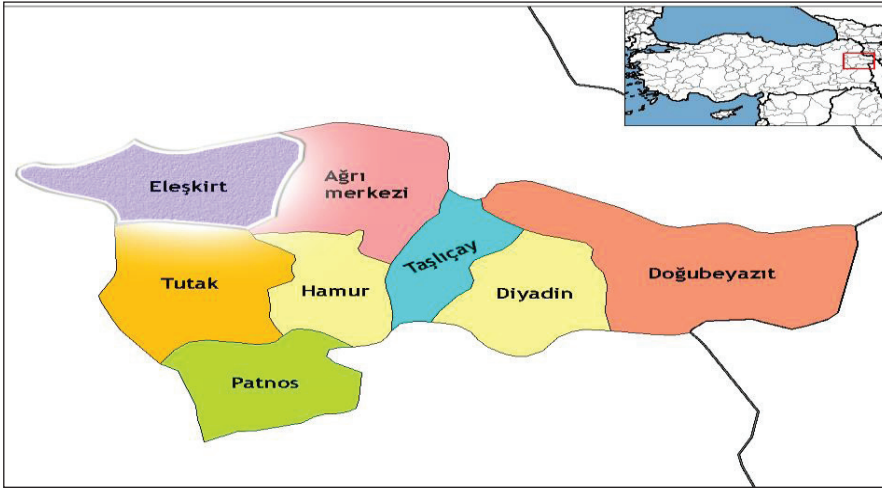
Toponomi isminin kökenine baktığımızda Yunanca bir sözcük olduğunu görmekteyiz. Yunanca “topos” yani yer sözcüğü ile “onoma/onima” yani isim / ad sözcüklerinin bir araya gelmesi ile oluşmuştur (Şahin, 2007). Batı dünyasında ad bilimi içerisinde doğan ve gelişen bir alt bilim dalı olarak bilinen toponomi bilimi, yaptığı incelemeler ile sosyoloji, tarih ve coğrafya gibi birçok bilimsel yaklaşıma da katkı sağlamaktadır (Akar,2006).

Gerçekten de yapılan çalışmalar incelendiğinde insanların yaşamlarını sürdürdükleri ya da devletlerini ve egemenliklerini kurdukları alanlardaki yerleşim birimlerine ad verirken, o bölgenin fiziki niteliklerini, ekonomik özelliklerini ve insani faktörleri dikkate aldıkları görülmektedir. Yaşam biçimleri, kutsal değerler, insani özellikler, gelenek – görenekler ve dil özelliklerine uygun isimlerin ad vermede ön plana çıktığı da görülmektedir (Öz, 2007).

Yaşanılan mekânların nasıl isimlendirildiğine dair ülkemizde yapılan ilk çalışmalar yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına kadar uzanmaktadır. Nihal ve Naci (1926) tarafından yapılan “Anadolu’da Türklere Aid Yer İsimleri” adlı çalışma ile ülkemizdeki yer adlarının kökeninin Orta Asya’ya kadar dayandığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Daha sonraki yıllarda gerek devlete ait kurumlar tarafından gerekse bireyler tarafından ülkemizin birçok bölgesi ile ilgili toponomi çalışmaları yapılmıştır. Özellikle İçişleri Bakanlığı’nın köylerin ve yerleşim yerlerinin eski ve yeni adlandırılmalarına dair önemli çalışmaları bulunmaktadır.

Araştırmamızda incelediğimiz yer olan Eleşkirt ve çevresi, Ağrı ili sınırları içerisinde yer almaktadır (Harita 1). 1925 yılına kadar ilçe merkezinin şu anda köy statüsünde olan Toprakkale köyü civarında olduğu bilinmektedir (Çetin,2010). Cumhuriyet dönemi ile yeni yapılan ulaşım yolları ve bu önemli geçiş güzergâhlarına yakın olmanın verdiği ekonomik getiri ile ilçe merkezi bugünkü yerine taşınmıştır.

Günümüzde içerisinde bulunduğu ova Eleşkirt Ovası olarak adlandırılmakta ve coğrafi olarak Doğu Anadolu Bölgesi içerisinde Yukarı Murat-Van Bölümü'nde yer almaktadır. Genel itibariyle etrafı yüksek dağlarla çevrili geniş bir ova görüntüsü veren Eleşkirt, 1840 metrelik rakımı ile ülkemizin en yüksek yerleşimlerinden biridir. İlçe topraklarının büyük bölümü batı-doğu doğrultusunda uzanan dağlar ile çevrilidir. İlçe merkezinin kuzeyinde bulunan Köseadağ (3433) sadece ilçenin değil bölgenin de en yüksek zirvelerinden birini oluşturmaktadır (www.eleskirtnet.com, 2013).

Harita 1. Eleşkirt ve çevresinin lokasyon haritası.

Yılın büyük bölümünde genel olarak sert karasal iklimin egemen olduğu bu coğrafyada, kış ayları oldukça soğuk, sert ve yoğun kar yağışlı geçmektedir. Yaz ayları ise sıcak ve kısmen yağışlı olarak geçen Eleşkirt ve çevresinde, bitki örtüsü genel itibariyle bozkır olarak nitelendirilse de Şeryan Çayı ve geçtiği güzergâhı boyunca yeşil alanlar da yer almaktadır.

İlçe tarihi oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Tarihsel süreç içerisinde Zidikan ve Alesgirt gibi farklı isimler bölgeyi tanımlamak için kullanılmıştır. Eski kayıtlara göre bölgenin büyük çoğunluğunda olduğu gibi Eleşkirt de uzun süre Urartu hâkimiyetinde kalmış ve daha sonra Medler tarafından ele geçirilmiştir. Anadolu coğrafyasına bir geçiş konumunda olduğu için daha sonrasında da zaman içerisinde Saltuklular, Sökmenliler ve Selçuklular gibi farklı devletler tarafından ele geçirilmiştir (Tunç ve Aydın, 2017).

İlçe ve çevresinin Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine geçmesi ise Yavuz Sultan Selim dönemindeki Çaldıran Savaşı sonrasında rastlamaktadır. Tanzimat'tan sonraki dönemde ise Beyazıt sancağına yani dolayısıyla Erzurum vilayetine bağlanan Eleşkirt ilçesi 93

harbi sırasında kaybedilerek Rusya'ya bırakılmıştır. Rusya ile yapılan yeni bir anlaşma sonucu tekrar Osmanlı hakimiyetine geçen Eleşkirt ilçesi, Birinci Dünya Savaşı yıllarında yine Ruslar tarafından işgal edilmiştir (Yurt Ansiklopedisi, 1981).

Söz konusu kazâ merkezi aslında bugünkü Eleşkirt ilçe merkezinin yaklaşık 14 km yakınılarında bulunan Toprakkale köyüdür. Uzun yıllar boyunca birçok haneye, hükümet konağına ve bölgede güvenliğı sağlayan askeri bir kışlaya da ev sahipliğı yapan Toprakkale bölgesi, 1925 yılı içerisinde ilçe merkezi Zedikan'a (Eleşkirt) taşınınca köy statüsüne dönüşmüŐtür. Cumhuriyetin ilk yıllarında Beyazıt'a bağılı olan Eleşkirt, sancakların kaldırılması ve 1927 yılında Ağrı'nın vilayet merkezi olmasıyla buraya bağlanmıştır (Kaya, Karataş ve Özgül, 2014).

Eleşkirt binlerce yıl boyunca farklı kültürlerden birçok millete mensup insanların birlikte huzur ve barıŐ içinde yaşadığı coğrafyalardan biridir. Nüfus olarak kalabalık bölgelerden biri olan Eleşkirt ilçesine insanların rağbet göstermesinin bazı nedenleri vardır. Bu nedenler arasında başta İpek Yolu olmak üzere önemli ticaret yollarının üzerinde bulunması, verimli ovalara ve zengin su kaynaklarına sahip olması sayılabilir. Aynı zamanda yüksek ve dağılık bir coğrafyada olmasına rağmen oldukça geniş ve düz bir ovaya sahip olması da hem yaşamsal faaliyetler hem de tarımsal faaliyetler için oldukça önemlidir. Günümüzde bu avantajlarını devam ettiren yerleşim alanında, çevresine göre önemli miktarda nüfus yaşamaktadır.

2020 Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre Eleşkirt nüfusuna ait bilgiler Tablo 1'de sunulmuŐtur.

Tablo 1. Eleşkirt ve Bağılı İdari Yerleşim Birimlerinde Nüfus (2020)

İdari Birimler	Erkek	Kadın	Toplam
İlçe Merkezi	5062	4907	9969
Tahir Beldesi	733	743	1476
Yayladüzü Beldesi	982	936	1918
Yücekapı Beldesi	1110	1117	2227
Köyler (Tamamı)	8562	8164	16726
Toplam	16449	15867	32316

Tablo 1 incelendiğinde Eleşkirt ilçesinde erkek ve kadın nüfus oranlarının birbirine oldukça yakın olduğı görülmektedir. Eleşkirt 2020 verilerine göre 32.316 kişilik nüfusu ile bulunduğı coğrafyada önemli bir yere sahiptir (Türkiye İstatistik Kurumu[TÜİK], 2021).

Eleşkirt gibi geçmiş yüzyıllar öncesine uzanan tarihi yerleşim birimlerinde yer adları; tarihi geçmişten, dini ve sosyal motiflerden, gelenek – göreneklerden, yaşam tarzlarından ve fiziki coğrafya koşulları gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Bu göstergeler derin-

lemesine incelendiğinde içerisinde barındırdığı birçok ipucu ile söz konusu mekâna ait genel bir kimlik yapısını da ortaya koymaktadır.

Araştırma sahasındaki köylerin isimlerine Eleşkirt Belediyesi ve İçişleri Bakanlığı verilerine dayanılarak ulaşılmıştır. Bu verilere göre Eleşkirt ve çevresinde idari yerleşim birimi olarak 1 ilçe merkezi, 3 belde ve 55 köy bulunmaktadır (İçişleri Bakanlığı, 2021).

Ayrıca araştırma sahasında bu beldeler ve ilçe merkezine bağlı olarak mahalle birimleri de olduğu tespit edilmiştir. Buna göre belediye şeklinde örgütlenmiş 1 ilçe merkezi ve 3 beldeye bağlı olarak 20 mahalle tespit edilmiştir. Bu çalışma içerisinde sadece günümüzde idari anlamda köy statüsünde bulunan alanlar değerlendirileceği için önceden köy statüsünde olan ancak idari olarak beldelere ve merkez ilçeye bağlanarak mahalle statüsüne dönüşen yerleşim birimleri araştırmaya dahil edilmemiştir. Dolayısıyla araştırma içeriğine uygun olarak köy adlarının değişiminin değerlendirmesi ve toponomik anlamda analizlerinin yapılması kısmında sadece söz konusu 55 köy dikkate alınmıştır.

Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı; Ağrı ili Eleşkirt ilçesine bağlı köy yerleşmelerinin adlandırılmalarında tarihsel süreç içerisinde nasıl değişimler yaşandığını ortaya koyarak değişim nedenlerini tespit etmek ve bu değişimler sonucunda bugünkü köy adlarının belirlenmesine etki eden faktörlerin topolojik değerlendirilmelerini yapmaktır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmada nitel araştırma desenlerinden biri olan, durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışması ile hem nitel hem nicel çalışmalar yapılabileceği gibi temel amaç belirli somut bir durumu araştırmak ve sonuçlarını ortaya koymaktır. Durum çalışmasının nitel araştırmalarda kullanılan deseni ile olayları, yaşantıları ve somut durumları derinlemesine araştırmak amaçlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Nitel durum çalışmasında araştırılacak mevcut duruma etki eden olaylar, yaşantılar, kişiler, kurumlar ve süreçler bir arada araştırılarak mevcut durumu nasıl etkiledikleri ve hangi değişim süreçlerinden geçtikleri ortaya konulmaktadır. Bunun yanı sıra durum çalışmalarında farklı ve çeşitli veri toplama yöntemleri de kullanılmaktadır. Böylelikle kullanılan çeşitli yöntemler ile mevcut durum hakkında derinlemesine bilgiler elde edilmesi ve karşılaştırma durumunda daha sağlıklı bilgiler ortaya konulması amaçlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

2.2. Verilerin Toplanması

Bu araştırmada durum çalışması deseni doğrultusunda, yer adlarının geçmişten bugüne geçirdiği değişimleri tespit etmek amacıyla doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2018) göre doküman incelemesi, araştırılmak istenilen mevcut durum ile ilgili yazılı bilgileri ve kayıtları incelemeyi ve çözümlemeyi amaçlamaktadır.

Genellikle doğrudan gözlem ve görüşme imkanının olmadığı geçmiş olayların incelenmesinde kullanılan bu yöntem, tek başına kullanılabileceği gibi farklı yöntemlerle birlikte de kullanılabilir.

Araştırma içerisinde köy adlarının geçmişten bugüne değişimine yönelik verilerin toplanmasında İçişleri Bakanlığı'nın yayımlamış olduğu köylerimiz konulu basılı ve elektronik ortama aktarılmış eserleri ile Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın söz konusu araştırma sahası ile ilgili olan arşiv belgeleri kullanılmıştır.

Bu belgelere göre Eleşkirt ve çevresinde idari yerleşim olarak 1 ilçe merkezi, 3 belde ve 55 köy bulunmaktadır (İçişleri Bakanlığı, 2021). Araştırma sahasında yer alan; Abdiköy, Akyumak, Alagün, Alkuşak, Aşağı Kopuz, Aydoğdu, Çatalpınar, Çetinsu, Çiftepınar, Değirmenoluğu, Dolutaş, Düzağıl, Düzyayla, Ergözü, Goncalı, Gözaydın, Güneykaya, Güvence, Hasanpınarı, İkizgeçe, İkizgöl, İndere, Kanatgeren, Karabacak, Kayayolu, Kokulupınar, Hürriyet, Körpeçayır, Öztoprak, Palakçayırı, Pirabat, Ramazan, Sadaklı, Salkımlı, Sarıköy, Söbetaş, Sultanabat, Süzgeçli, Türkeli, Uludal, Uzunyazı, Yanıkdere, Yelkesen, Yeşilova, Yiğintaş ve Yukarı Kopuz köyleri incelemeye tabi tutulmuştur.

2.3. Verilerin Analizi

Yer adlandırmalarının bugünkü halleri ile sınıflandırılmasında ve toponomik değerlendirilmesinde ise farklı yaklaşımlar mevcut olmakla birlikte Gülensoy (1998) tarafından ortaya konulan kıstaslar temel alınmıştır. Gülensoy (1998) yaptığı toponomik incelemeler ve çalışmalar sonucunda Anadolu coğrafyasında yer alan alanların ad değerlendirmesi yapılırken kullanılabilecek bir tasnifini ortaya koymuştur. Bu tasnife göre değerlendirme ölçütleri;

- Çevre ile ilgili doğa ve fizik koşullarına dayanan adlandırmalar (Yönler, coğrafi yeryüzü şekilleri olan dere, göl, yayla, dağ, tepe vb. özellikler, madenler ve değerli taşlar, mevsimler ve hava olayları, günler, renkler, topoğrafik özellikler, arazinin kullanılış biçimleri, çevredeki belirgin yapılar vb. adlandırmalar)
- Bitkilerle ilgili adlandırmalar (Ağaç türleri, meyve sebzeler, tahıllar ve baklagiller, çiçekler, bitki parçaları ve hakim bitki örtüsü vb. adlandırmalar)
- Hayvanlarla ilgili adlandırmalar (Yabani hayvanlar, kuşlar vb. adlandırmalar)
- İnsanların toplumsal ve fiziksel yaşayışları ile ilgili adlandırmalar (yiyecek ve içecekler, çeşitli eşyalar, kumaş maddeleri, çeşitli yapı adları, savaş isimleri vb. adlandırmalar)
- İnsana ait duygusal ve dini motifler ile ilgili adlandırmalar
- İnsana ait çeşitli özellikler ile ilgili adlandırmalar (vücut bölümleri, meslekler, rütbe ve unvanlar, kişiye ait kel, topal vb. bazı fiziki nitelikler, tarihi ya da efsanevi kişilere ait isimler vb. adlandırmalar)
- Kavim, cemaat, soy ve boy ile ilgili adlandırmalar

- Orta Asya kültüründen günümüze yansıyan adlandırmalar
- Farklı dil ve kültürlerden etkilenilen adlandırmalar olarak belirlenmiştir.

Bu değerlendirme kriterleri baz alınarak Eleşkirt ilçesine bağlı köylerin bugünkü mevcut isimlendirilmelerine etki eden faktörler araştırılmıştır. Ayrıca mevcut köylerin adlandırmalarında tarihsel süreçteki değişimleri de doküman incelemesi yöntemi ile ön plana çıkarılarak durum çalışması deseninde karşılaştırmalar yapılmıştır.

2.4. Araştırma Etiği

Bu araştırma, akademik disiplin ve etik çalışma ilkelerine uygun bir şekilde hazırlanmıştır. Araştırma süreci boyunca yayın disiplini ve ilkelerine uyulmuş olup bu çalışmada evrensel etik değerlere ait sorumluluklara dikkat edilmiştir.

3. Bulgular ve Yorumlar

3.1. Adı Değişime Tabi Tutulan Köyler

Anadolu coğrafyası binlerce yıllık geçmişi boyunca stratejik konumu, verimli tarım alanları, zengin su kaynakları ve daha birçok nedenle birçok uygarlığa ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu yönü ile Anadolu coğrafyasındaki hemen her mekâna ve yere ait isimlendirmeler geçmişten izler taşımaktadır. Bu izler derinlemesine incelendiğinde yerleşim yerine ait önemli olaylara, coğrafi faktörlere, insan gruplarına ve geçmiş uygarlıklara ait önemli bilgilere de ulaşmak mümkündür. Dolayısıyla yer adlarının sadece rastgele bir isimlendirme olduğunu söylemek hata olur. Yer adları geçmiş uygarlıkların izlerini ve kültürünü bugünlere taşıyan araçlar olduğu gibi aynı zamanda insanlığın doğal çevre ile olan ilişkisini ve yaşam şekillerini de bizlere aktarmaktadır.

Araştırma sahası olan Ağrı iline bağlı Eleşkirt ilçesi, Anadolu coğrafyasının doğu kesiminde yer almaktadır. 1071 Malazgirt Zaferi sonrasında Anadolu coğrafyasına yoğun bir şekilde Türk göçlerinin başladığı dönemlerde bulunduğu bu konum ile önemli bir geçiş noktası olmuş ve tarihsel süreç içerisinde birçok medeniyet ve devletin egemenlik kurmak için mücadele ettiği alanların başında gelmiştir. Eleşkirt ve çevresi coğrafi konumu dışında, verimli tarım alanları, hayvancılık için uygun yaylaları ve zengin su kaynakları ile geçmişten bugüne önemli oranda nüfusu bünyesinde bulundurmıştır. Malazgirt Zaferi öncesinde ve sonrasında yaşanan savaşlar ve mücadeleler boyunca Anadolu'nun birçok yöresine yerleşen Türk boyları buralara kendi dillerine ve yaşayışlarına uygun isimlendirmeler yapmışlar ve bu topraklardaki medeniyete katkıda bulunmuşlardır.

Bölgeye egemen olan devletlerin çeşitli nedenlerle değiştirdiği yerleşim isimleri de bulunmaktadır. Bu anlamda ilk çalışmalar cumhuriyet öncesi döneme kadar uzanmaktadır. 1916 yılında Enver Paşa'nın yayınladığı bir talimatname ile Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki Bulgar, Ermeni ve Rum gibi azınlıklara ait dillerden türemiş kent, kasaba, köy gibi yerleşimlerin isimlerinin Türkçeleştirilmesi amacıyla değiştirilmesi süreci başla-

tlmıştır. Bu talimatname ile sadece yerleşim birimlerinin değil dağ, nehir ve ova gibi birçok coğrafi alanın da isminin değiştirilmesi amaçlanmıştır. Ancak yine aynı yıl içerisinde bu uygulamanın karışıklığa neden olduğu ve savaş sonrasına ertelendiği bildirilse de bu süreçte bir kısım yerleşimlerin adlarında değişikliğe gidildiği görülmüştür (Koral Türk, 2003).

Cumhuriyetin ilanı ile yerleşme adlarının değişim süreci de devam etmiştir. 1920’li yıllarda birkaç değişim ile sınırlı kalan bu süreç 1940 yılı itibariyle İçişleri Bakanlığı’nın çıkardığı bir genelge ile resmîyete dökülmüştür. Bu dönemde Türkçeye uygun olmayan yabancı dillere ait isimlerin tespiti yapılmış ancak devam eden İkinci Dünya Savaşı nedeniyle değişim sürecinde aksamalar meydana gelmiştir. Savaştan sonra 1957 yılı içerisinde isim değişikliklerini düzenli bir şekilde yapmak amacıyla “Ad Değiştirme İhtisas Kurulu” oluşturulmuştur. Bu kurul tarafından 1978 yılına kadar yaklaşık 75 bin kent, ilçe ve köyün isimleri incelenmiş ve bunların arasından yaklaşık 28 bin tanesinin ismi değiştirilmiştir (Tunçel, 2000).

Bu değişimler sonucunda birçok yerleşim biriminin adının değişmesi ile araştırmalara kaynaklık etmesi ve yapılan değişikliklere ışık tutması amacıyla İçişleri Bakanlığı tarafından çeşitli yayınlar yapılmıştır. İlk olarak 1928 yılı içerisinde “Son Teşkilat-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları” isimli eser yayımlanmıştır. Daha sonra süreç içerisinde 1933, 1968 ve 1981 yıllarında “Köylerimiz” isimli eserler de yayınlanarak yaşanan değişimler ve güncel adlandırmalar kayıt altına alınmıştır. Söz konusu eserler incelendiğinde köy isimlerin cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar ülke genelinde değişim içerisinde olduğu görülecektir.

Araştırma sahamızdaki birçok köy de 1950’li yıllardan sonra ismi değiştirilmiş köylerden oluşmaktadır. Eleşkirt ve çevresi Osmanlı Devleti döneminde farklı medeniyetlerin yaşadığı bir bölgedir. Osmanlı döneminden kalma salnameler incelendiğinde; 1873 yılında Eleşkird Kazâsı’nda 4710 Müslüman, 2200 Hristiyan, 250 Yezit olmak üzere toplam 7160 kişi yaşadığı tespit edilmiştir. Ayrıca yine 1873 yılı salnamesi içerisinde Eleşkird Kazâsı’nda 14 Kilise ile 2 Hristiyan Okulu olduğu görülmektedir. (Okçu ve Akdağ, 2010).

Cumhuriyetin ilk yıllarına baktığımızda ise Beyazıt Vilayetine bağlı olan Eleşkird Kazası’nın 74 adet köyü bulunmaktadır (Devlet Yıllığı, 1930). Bugün ise resmi kayıtlara göre Eleşkirt İlçesine bağlı 55 adet köy bulunmaktadır.

İçişleri Bakanlığına ait bu kaynaklar ve veriler incelendiğinde; Ağrı ilinde yoğun bir ad değiştirme süreci yaşandığı görülmektedir. Ağrı il sınırları içerisinde 576 adet köy yerleşmesinden 379 tanesinin adı değiştirilerek %66 gibi büyük bir oranla en fazla değişim yaşanan illerden biri olduğu söylenebilir. Bu araştırmanın çalışma sahası olan Eleşkirt ilçesi ve çevresindeki köylerin ise %84 gibi bir oranla ad değiştirme sürecine uğradığını görmekteyiz.

Eleşkirt ilçesinde adı değişime tabi tutulan köyler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Adı Değişime Tabi Tutulan Köyler (Eleşkirt)

1928- 1933 Yılı İtibariyle	1968- 1981 Yılı	Bugünkü Adı
Aptizâde	Abdiköy	Abdiköy
Avharik	Akyumak	Akyumak
Asef	Alagün	Alagün
Milan	Alkuşak	Alkuşak
Kopuz Süflâ	Aşağı Kopuz	Aşağı Kopuz
Bedir / Beydîr	Aydoğdu	Aydoğdu
Sevik	Çatalpınar	Çatalpınar
Gilyan / Gelyan	Çetinsu	Çetinsu
Danatepe / Çeli	Çiftepınar	Çiftepınar
Şamyan	Değirmenoluğu	Değirmenoluğu
Mardo	Dolutaş	Dolutaş
Aykan	Düzağıl	Düzağıl
Hamizkan / Hamzikan	Düzyayla	Düzyayla
Tavo	Ergözü	Ergözü
Haçili / Haçlu	Goncalı	Goncalı
Gapır / Gapir	Gözaydın	Gözaydın
Abuzeyit / Abuzeyt	Güneykaya	Güneykaya
Eleşkirtcilikân / Çilkanı	Güvence	Güvence
Gevirgevrik	Hasanpınarı	Hasanpınarı
Memitan / Memiton	İkizgeçe	İkizgeçe
Alakıç / Alakıça	İkizgöl	İkizgöl
Tutan / Dotan	İndere	İndere
Yukarıbâvini	Kanatgeren	Kanatgeren
Karabıçak	Karabacak	Karabacak
Çerkes / Çerkez	Kayayolu	Kayayolu
Esatkomu	Kokulupınar	Kokulupınar
Kole	Köleköy	Hürriyet
Şahnezer / Şahnezar	Körpeçayır	Körpeçayır
Arapkomu	Öztoprak	Öztoprak
Kopal	Palakçayırı	Palakçayırı
Pirâbut / Pürâbut	Pirabat	Pirabat
Remazan	Ramazan	Ramazan
Musuri / Müsürü	Sadaklı	Sadaklı

Mollazade	Salkımlı	Salkımlı
Sarı / Sarıca	Sarıköy	Sarıköy
Heşta / Heşto	Söbetaş	Söbetaş
Sultan Ahât	Sultanabat	Sultanabat
Remkân / Remikân	Süzgeçli	Süzgeçli
Kürt Ali	Dikendere	Türkeli
Pozmezin / Bozmezin	Uludal	Uludal
Hosyan	Uzunyazı	Uzunyazı
Kirikân	Yanıkdere	Yanıkdere
Mirangi	Yelkesen	Yelkesen
Çürük	Çürük	Yeşilova
Şadiyân	Yığntaş	Yığntaş
Kopuz Ülyâ	Yukarı Kopuz	Yukarı Kopuz

Tablo 2 incelendiğinde bazı köylerin isimlerinde sadece basit harf değişimleri ile günümüz Türkçesine uygun hale getirildikleri görülmektedir. Örneğin Abdizâde (Abdiköy), Kole (Köleköy), Pirâbut (Pirabat), Remazan (Ramazan), Sarı (Sarıköy), Sultan Ahât (Sultanabat), Karabıçak (Karabacak) köyleri basit şekilde dönüştürülmüştür. Ayrıca Kopuz Süflâ (Aşağı Kopuz) ve Kopuz Ülyâ (Yukarı Kopuz) köylerinde Süflâ (aşağı) ve Ülyâ (yukarı) gibi eski Türkçe kelimelerin yer aldığı görülmektedir. Bu köylerin adlarının değiştirilmesinde güncel Türkçe konuşma diline uygun değişimler yapıldığı görülmektedir. Bu tarz değişimlerde orijinal ismin anlamı bozulmamakla beraber sadece yazı ve konuşma diline uygun hale getirilme amacı taşıdığı söylenebilir.

Ancak diğer köylerin isimlerinde ise zaman içerisinde yapılan Türkçeleştirme çalışmaları ile büyük değişimler yaşandığı görülmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Anadolu coğrafyası geçmişten bugüne birçok farklı medeniyete ve uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle tarihsel süreç içerisinde bu coğrafyada yaşayan her uygarlığın kendi diline ait sözcükler bulunması son derece normaldir. Eleşkirt ve çevresindeki köy adlandırmalarında Ermenice ile Kürtçe kökenli isimlerde göze çarpmaktadır.

Köylerin büyük çoğunluğunda yörede yaşayan halkın da etkisi ile Kürtçe isimler göze çarpmaktadır. Avharik (Akyumak), Asef (Alagün), Milan (Alkuşak), Bedir (Aydoğdu), Sevik (Çatalpınar), Gelyan (Çetinsu), Çeli (Çiftepınar), Şamyan (Değirmenoluğu), Aykan (Düzağıl), Hamzikan (Düzyayla), Gapir (Gözaydın), Eleşkirtcilikân (Güvence), Gevirgevrık (Hasanpınarı), Memitan (İkizgeçe), Alakıça (İkizgöl), Tutan (İndere), Yukarıbâvini (Kanatgeren), Heşto (Söbetaş), Remkân (Süzgeçli), Pozmezin (Uludal), Kirikân (Yanıkdere), Mirangi (Yelkesen) ve Şadiyân (Yığntaş) gibi köylerin eski adlandırmalarında Kürtçe kökenli kelime ve özellikler dikkat çekmektedir.

Bu köylere ait bazı adlandırmaların anlamları incelendiğinde Çilkani (Güvence) köyü Kürtçe “kırk pınar” sözcüğünden türediği, Gevirgevrik (Hasanpınarı) köyü ise Kürtçe “gewr / kevrık” sözcüğünden türeyip “boz taş” gibi anlamları taşıdığı görülmektedir. Mirangi (Yelkesen) köyünün Farsça ve Kürtçe “Bey- Beyleryurdu” anlamını taşıdığı, Pozmezin (Uludal) köyünün ise Kürtçe “koca / büyük burun” anlamına geldiği, Gapır (Gözaydın) kelimesinin ise Kürtçe “ga ve pır” yani “öküz köprüsü” anlamlarına geldiği görülmektedir.

Yukarıdaki örnekler çoğaltılabileceği gibi burada asıl önemli olan nokta, köylerin yeniden adlandırılmasında eski isimlerine ve anlam bütünlüğüne uygun değişiklikler yapıp yapılmadığıdır. İçişleri Bakanlığı yeniden adlandırma komisyonları tarafından, köylerin eski isimleri ve anlamları göz önüne alınarak değişim işlemlerinin yapılacağı belirtilmiş ise de bazı noktalarda bu kurala uyulmadığı yukarıda verilen örneklerden hareketle görülmektedir.

Bunun dışında ismi içerisinde ağıl, oba, kom, mezra gibi eklemeler bulunan köylerin isimleri de tamamen değiştirilmiştir. Esatkomu (Kokulupınar) ve Arapkomu (Öztoprak) köy isimlerinde bu durumu yansıtan değişimler olmuştur. Geçmişten bugüne geniş aileler ve aşiretler, çoğunluk oldukları yaşam alanlarında kendilerini anımsatan isim ve özellikler ile adlandırma yapmışlardır. Bu noktada kişi, aile ya da aşiret isimleri ve özellikleri ile anılan kom, mezra, ağıl, oba gibi yaşam alanlarında o aile ya da aşiretin yıllarca süren sahiplenme durumu ortaya çıkmıştır. Bu noktada yer adlarının belirlenmesi sürecinde doğal ve fiziki koşulların etki etmesinin yanı sıra millileştirme politikasının yani egemen devlet gücünün etkisinin de olduğu görülmektedir. Bu tarz isimlerin değiştirilmesinde toprağın mülkiyetinin devlette olduğunu göstermek ve bir anlamda aşiret ve beylerin hâkimiyet kurdukları alanlarda devlet egemenliğini güçlendirmek amacı ile tüm isimler değiştirilmiştir.

Cumhuriyetin ilk yılları ile bugünkü isimler incelendiğinde birçok köyün sadece bir kez isim değişikliğine uğradığı görülmektedir. Ancak bazı köy adlarının iki kez değişmiş olduğu da görülmektedir. Bu tarz değişimlere ilk örnek bugünkü Hürriyet köyüdür. 1933 yılı kayıtlarında “Kole” olarak geçen köy ismi daha sonra 1968 yılı kayıtlarında “Köleköy” olarak görülmektedir. Günümüzde ise bu köyün adı “Hürriyet” olarak değiştirilmiştir. Bir diğer iki aşamalı değişim ise “Kürt Ali” ya da Kürtçe “Kurdaliya” olarak bilinen köye aittir. İçişleri Bakanlığı tarafından 1928 ve 1933 yıllarında yayınlanan köy adları ile ilgili eserlerde söz konusu köyün adı Kürt Ali olarak geçmektedir (İçişleri Bakanlığı, 1933). 1968 yılı kayıtlarında köyün isminin “Dikendere” olarak değiştirildiği görülmektedir (İçişleri Bakanlığı, 1968). Günümüzde ise köyün güncel adı “Türkeli” olarak değiştirilmiştir.

İnceleme sahasında geçmişten bugüne ismi değişmeyen köyler de mevcuttur. Arifbey, Çatkösedag, Dalkılıç, Haydaroğlu, Hayrangöl, Mollahüseyin, Mollasüleyman, Toprakka- le ve Yağmurlu köyleri geçmişten bugüne mevcut adları ile gelmişlerdir.

Ancak genel itibarıyla Eleşkirt ilçesindeki köylerin %84’ünün isimlerinin değişime uğradığını görmekteyiz. Bu noktada yapılan betimsel analizler sonucunda ad değiştirme işlemlerinde fiziki ve doğal koşulların, tarihi ve kültürel faktörlerin, milli politikalar ile

egemen devlet gücünün bir arada etkili olduğu ve yeni isimlendirmelere etki ettiği tespit edilmiştir.

Zamanla yaşanan nüfus değişimleri, idari birimlerde büyüme ve küçülmelere yol açmıştır. Bunun sonucunda da süreç içerisinde birçok idari yerleşim birimi büyüme ve küçülmeleri sonucunda farklı idari yapılara dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm içerisinde, bazı idari yerleşim birimleri de farklı il ve ilçelere bağlanarak değişimler yapılmıştır.

Geçmişten bugüne tarihi arşiv belgeleri incelendiğinde, Eleşkirt ilçesine bağlı birçok köyün farklı zamanlarda başka yerleşim birimlerine bağlandığı görülmüştür.

- 1947 yılında Yığıntepe, Mollaosman, Veretek ve Gevrigejo köyleri Ağrı Merkez ilçeye
- 1949 yılında Amat, Keşiş ve Soğan köyleri Ağrı Merkez İlçeye
- 1961 yılında Keçigüden köyü Ağrı Merkez İlçeye
- 1966 yılında Ahmetbey köyü Ağrı Merkez İlçeye
- 1985 yılında Dedemaksut, Güvendik (Azrail), Kayabey köyleri Ağrı Merkez İlçeye
- 1988 yılında Badıllı, Yorgunsöğüt, Çobanbeyi köyleri Ağrı Merkez İlçeye
- 1989 yılında Çatalpaşa, Sarıca, Söğütlü köyleri Ağrı Merkez İlçeye bağlanmıştır (Devlet Arşivleri Başkanlığı, 1947-1949-1961-1966-1985-1988-1989).

3.2. Güncel Köy Adlarının Toponomik Değerlendirilmesi

Geçmişten bugüne su kaynakları insanlar için en stratejik kaynaklardan biri olma özelliğini sürdürmektedir. İlk kurulan uygarlık ve medeniyetlerin su kenarlarında büyüüp geliştiği görülmekle birlikte, insanoğlunun suya olan ihtiyacı zaman içerisinde artarak devam etmiş ve sürekli bir şekilde önemini korumuştur. Bu su kaynakları bazı yerleşim birimlerinin isimlerine de etki etmiştir. Eleşkirt ilçesinde yer alan köylerden; Çatalpınar, Çetinsu, Çiftepınar, Hasanpınarı, İndere, Yanıkdere ve Kokulupınar köyleri isimlerini yakınlarındaki su kaynaklarından almışlardır. Çoğunlukla pınar, göze, dere, su gibi kavramların isimlere yansması ile köy isimleri meydana gelmiştir. Bunun dışında bir de yakınındaki büyük su kütlelerinden ismini alan köyler de bulunmaktadır. Hayrangöl ve İkizgöl köyleri buna örnektir.

Araştırma sahasında bazı yerleşim birimlerinin ise çevresindeki litolojik özelliklerden ismini aldığı görülmüştür. Taş ya da kaya olarak bilinen sert ve dayanıklı yapıları inceleyen alana litoloji denilmektedir. Geçmişten günümüze birçok uygarlık yaşam alanlarının çevresindeki hâkim olan kaya türüne ya da büyük kayaçlara saygı ile yaklaşmış ve yön belirtmede bunları kullanmışlardır. İnceleme sahasımızda bulunan Dolutaş, Güneykaya, Kayayolu, Söbetaş ve Yığıntaş köyleri buna örnek olarak gösterilebilir.

Eleşkirt ve çevresinin oldukça eğimli ve engebeli yeryüzü şekillerine sahip olması bölgedeki taş ve kaya yapısına önemli ölçüde etki etmektedir. Bu taşların yerleri, şekilleri, renkleri ve daha birçok özellikleri yakınlarındaki yerleşim alanlarının isimlerine

etki etmiştir. Ancak köylere ait bugünkü isimlendirmelerin büyük çoğunluğunun sonradan yapılan değişimler ile ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu noktada yukarıda bahsettiğimiz “Kayayolu” köyünün eski adı “Çerkes / Çerkez” olarak bilinmektedir (İçişleri Bakanlığı, 1933). Köyün geçmişi ve demografik yapısı incelendiğinde 1900’lü yılların başlarına kadar Çerkez kökenli Türk nüfusun yoğun yaşadığı alanlardan biri olduğu görülmektedir.

Araştırma sahasında yapılan incelemelerde yer-yön belirten ya da başka bir deyişle bir alanın başka bir sahaya göre konumundan kaynaklanan isimlendirmelerin de yapıldığı görülmüştür. İnceleme sahasındaki Aşağıkopuz ve Yukarıkopuz gibi köyler buna örnek teşkil etmektedir. Köylerdeki nüfusun zaman içerisinde giderek artması, çeşitli anlaşmazlıklar ya da giderek çoğalan nüfusun mevcut imkânlarla ihtiyaçlarını giderememesi gibi nedenlerle bazen ana köyden kopan bir miktar nüfus yakınlardaki alanlara yerleşebilmektedir. Dolayısıyla yeni yerleşilen bu bölgeler yeni bir köyün çekirdeğini oluşturmakta olup ana köye göre konumu belirtilerek “aşağı-yukarı” gibi ifadeler ile isimlendirilmektedir.

Ayrıca söz konusu Aşağı Kopuz ve Yukarı Kopuz köylerinin Orta Asya ile tarihi bir köken birliği de bulunmaktadır. 11. yüzyıldan sonra Anadolu’nun birçok noktasına Orta Asya bölgesinden yoğun Türk göçleri yaşanmıştır. Zaman içerisinde Anadolu’da yapılan fetihler ile kurulan devletler ve beylikler bu coğrafyanın büyük oranda Türkleşmesine ve İslamlaşmasına katkı sağlamıştır. Demografik anlamda Türk nüfusunun giderek artması ile yerleşim yerlerinin isimlerinin de Türk boylarından, gelenek – göreneklerinden ve yaşam biçimlerinden etkilendiği görülmektedir. Nihal ve Naci (1926) yaptıkları çalışmada Anadolu’daki yer adlarında Türk kültürünün yansımaları üzerinde durmuş ve Eleşkirt yöresine bağlı bu iki köyden de bahsetmişlerdir. Aşağı Kopuz (Kopuz Süfla) ve Yukarı Kopuz (Kopuz Alya) köylerinin Türk ayin ve gelenek göreneklerinden esinlenen isimlendirmeler arasında olduğunu ortaya koymuşlardır.

Bölgenin yapısı ve tarihi incelendiğinde çok eski çağlardan itibaren farklı medeniyetlerin etkisi altında kaldığı görülmektedir. Özellikle Orta Asya’dan yapılan göçlerde Anadolu coğrafyasına giriş kapısı niteliğinde bir nokta olması, birçok aşiret, cemaat ve beyliğin bölgede etkin olmasına neden olmuştur. Tarihi ipek yolunun Anadolu coğrafyasındaki önemli geçiş güzergâhlarından biri olan Eleşkirt’te farklı dönemlerde birçok aşiret, bey ya da etnik köken yerleşim birimlerinin isimlerine etki etmiştir. Araştırma sahasındaki Arıfbey, Haydaroğlu, Ramazan, Sultanabat, Türkeli ve Abdi köyü buna örnek olarak gösterilebilir.

Yaşanılan sahadaki bitki ve hayvan isimleri de geçmişten bugüne mekân isimlendirmelerinde kendine yer bulmuştur. Eleşkirt ve çevresinde, bölge arazisinin akarsular bakımından zengin olması, su kenarlarındaki yeşil alanları ve buna bağlı doğal yaşantıyı da çeşitlendirmiştir. Araştırma sahamızda Goncalı, Salkımlı, Uludal, Palakçayır, Körpeçayır ve Dalkılıç köyleri köken olarak bitkilerle ilgili özelliklere sahiptir. Gülensoy’un (1996) aktardığına göre Körpeçayır köyünün adlandırılmasındaki “körpe” kelimesi Orta Asya yerleşim birimleri ile de benzerlik göstermektedir. Kelime kökeni olarak taze ot ve genç çocuk gibi anlamlara gelen “körpe” kavramı, Orta Asya coğrafyasında; Körpeli, Körpe-Kışlak, Körpeçe, Körpe Köse gibi yerleşim yerleri ile isim kardeşidir.

Yeryüzü şekilleri ise araştırma sahasındaki birçok köyün ismine etki etmektedir. Bir arazi yüzeyindeki doğal veya suni ayrıntıların tamamı ile topoğrafya ilgilenmektedir. Arazide bulunan vadi, ova, tepe gibi alanlar topoğrafik özellikler içerisine girmektedir. Araştırma sahasındaki köylerden Öztoprak, Çatkösedag bu kategori içerisine girmektedir. Aynı zamanda arazinin düz ya da eğimli olması gibi durumlarda topoğrafik olarak köy isimlerine etki etmiştir. Düzyayla ve Düzağıl köyleri buna örnektir.

Araştırma sahasında gökyüzü ve iklim elemanlarına dayanılarak isimlendirilmiş köyler de bulunmaktadır. İnsanoğlu geçmişten bugüne gök cisimlerini ve gökyüzünü incelemiştir. Yaşanılan birçok önemli olayın nedenini gökyüzünde aramış ve gök cisimlerine tarihin farklı dönemlerinde tanrılık gibi hayati nitelikler bile tanımlamışlardır. Yöredeki Aydoğdu köyü gök cisimleri ile ilişkilendirilen köylere örnek olarak gösterilebilir. Aynı zamanda insanlar doğaya ve iklim koşullarına daima saygı duymuşlardır. İklim koşullarının insan yaşamına etki eden en büyük faktörlerden biri olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Araştırılan bölgedeki Yağmurlu ve Yelkesen köyleri iklim koşullarından etkilenilerek isimlendirilmişlerdir.

İnsanoğlunun günlük sosyal yaşamı da yaşadığı çevreyi isimlendirmesini etkilemektedir. Günlük hayat içerisinde insan tarafından inşa edilmiş mimari yapılar, insanoğlu tarafından yapıp kullanılan birçok eşya ve bunlara ait renk, şekil, kullanım amacı gibi özellikler köy isimlerinde kullanılmıştır. Değirmenoluğu, Süzgeçli, Akyumak, Alkuşak, Sarıköy, Alagün ve Yeşilova gibi köy isimleri de buna örnektir. Kanatgeren köyü ise ilk anda hayvana ait bir organ olan” kanat” kökeninden isimlendirilmiş gibi durmaktadır. Ancak köyün eski ismi olan “Bavî ya da Yukarı Bavîni” ismi incelendiğinde “bavî” kelimesinin Kürtçe baba, babalık gibi anlamlara geldiğini görmekteyiz. Bu noktada Kanatgeren ismini koruyup, kollayan anlamında yorumlayıp sosyal yaşantıdan ve insani ilişkilerden kaynaklanan adlandırmalar arasında belirtmek daha uygun olacaktır.

Araştırma sahasındaki sosyal yaşantı içerisinde insanın doğasında yer alan duygu, düşünce, estetik, huy gibi özellikler ile insanın fiziki yapısına ait çeşitli organlar ve bu organlara atfedilen görme, yürüme gibi özelliklerde köy isimlendirmelerine temel teşkil etmiştir. Sadaklı, Uzunyazı, İkizgeçe, Güvence, Gözaydın, Ergözü, Karabacak, Köleköy gibi köyler bu sınıflandırma içerisinde sayılabilir. Aynı zamanda Sadaklı köyünün köken olarak Orta Asya yerleşim birimleriyle de akrabalığı olduğu söylenebilir. Özbekistan’ın Cizzak kentindeki “Karasadak” ve yine Özbekistan Andican kentindeki “Kırsadak” yerleşim birimleri ile isim ve köken benzerliği bulunmaktadır (Gülensoy, 1996).

Aynı zamanda yaşanılan bölgede mollalık, pirlık, şeyhlik gibi dini olgulara olan inanç hala yüksek düzeydedir. Bundan dolayı bazı köyler orada yaşamış veya orada türbesi bulunan önemli dini figürlerin isimleri ile anılmaktadır. Pirabat, Mollahüseyn ve Mollasüleyman gibi köyler dini figürler çerçevesinde isimlerini almışlardır.

Oldukça köklü bir geçmişe sahip olan Eleşkirt bölgesi uzun yıllar farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Ülkemizde yerleşim birimlerine ait adlandırmalar yapılırken oradaki tarihi eser ve mekân niteliğindeki yapılar da önemli bir yer tutmaktadır. Bu tarihi

yapıların en meşhurlarından biri olan kaleler, özellikle İlkemizin Doğu ve Kuzey – Doğu kesimlerinde isimlendirmelere sıkça etki etmiştir. Dağlık alanların dağılımı ile geçmiş dönemde savunmaya yönelik yapılan kalelerin dağılımının dikkat çekici bir şekilde benzerlik gösterdiği görülmektedir (Başkan, 1970). Eleşkirt’ e bağlı köylerden biri olan Toprakkale köyü ismini köydeki tarihi kale kalıntısından almaktadır. Bu kalenin Urartu dönemine kadar izleri sürülebilmektedir. Yüksek rakımı ve engebeli arazisi ile Toprakkale köyü ve çevresi ilçenin eski yerleşim birimidir. Ayrıca köy içerisinde yapılan incelemelerde tarihi bir camii ve korumasız durumda bir höyük bulunduğu görülmektedir.

4. Sonuç

Geçmişten bugüne dünyanın birçok coğrafyasında olduğu gibi Eleşkirt ilçesi ve çevresinde yaşayan insanlar da yaşam alanlarını isimlendirme yoluyla anlamlı hale getirme gayreti içerisinde bulunmuştur. Bu isimlendirmelere etki eden faktörlerin başında topografik özellikler, litolojik özellikler, su kaynakları, gökyüzü ve iklim elemanları gibi fiziki koşullar gelmektedir. Altunışık (2009) Batman yer adları ile ilgili yaptığı çalışmada fiziki coğrafya koşullarının yer adlarının yarısını şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Başkan (1970) ise İlkemizdeki köy adları üzerine yaptığı çalışmada fiziki coğrafyadan kaynaklanan adların ön plana çıktığını belirtmektedir.

Eleşkirt ve çevresindeki köy adlarına etki eden faktörler arasında sosyal çevre ile insana ait araçlar ve özellikler de bir başka ön plana çıkan adlandırma kriteridir. Karaboran (2011) çalışmasında; insan uzuvlarının, insana ait korku, hüznün ve sevinç gibi duygu ve düşüncelerin, gündelik hayatta kullanılan çeşitli araç – gereç ve malzemelerin adlandırmalarında önemli bir kriter olduğunu ortaya koymuştur. Kaygalak (2011) ve Kaya (2013) ise yaptıkları çalışmalarda sosyal hayatın ve toplumsallaşma ile gelen insan davranışlarının adlandırmada önemli olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Eleşkirt yöresindeki köy adlandırmalarında yer- yön ifadeleri ile hayvan ve bitki isimleri de başka bir adlandırma kriteri olarak önümüze çıkmaktadır. Acaroğlu (2006) ve Altunışık (2009) yaptıkları çalışmalarda Anadolu coğrafyasının adlandırılmasında özellikle bitki ve hayvan isimlerinin çokça tercih edilen faktörler olduğunu ön plana çıkarmışlardır. Aynı zamanda Akar (2006) yaptığı çalışmada yer – yön ifadeleri ile coğrafi mekânı yorumlama ve isimlendirme faaliyetinin eski Türklerden beri yapılan bir işlem olduğunu aktarmaktadır.

Ayrıca insanın bulunduğu her olayda olduğu gibi isimlendirme faaliyetinde de dini inançların Eleşkirt yöresindeki isimlendirmelere etki ettiği görülmektedir. Başkan (1970) Anadolu’da köy adlandırmalarında hoca, molla, hacı, şeyh gibi çeşitli dini inanç figürlerinin ön plana çıktığını aktarmaktadır. Eleşkirt yöresindeki Mollasüleyman, Mollahüseyn köyleri bu çerçevede değerlendirilmektedir.

Aşiret yapısının büyük oranda korunduğu yerleşim alanlarından biri olan Eleşkirt yöresinde aşiret adları, bey ve etnik köken isimleri de adlandırmaya etki etmiştir. Ramazan, Arifbey, Türkeli gibi köyler bunlara örnek verilebilir. Altunışık (2009) yaptığı çalışmada

aşiret ve aile adlarının özellikle Doğu Anadolu ve çevresindeki yerlerde önemli oranda adlandırmaya etki ettiğini tespit etmiştir.

Renk faktörü de Eleşkirt ve çevresinde adlandırmalara etki etmiştir. Sarıköy, Akyumak, Alkuşak ve Yeşilova gibi adlandırmalar bunlara örnektir. Akar (2006) da renklerin coğrafi adlandırmalara etki ettiğini aktarmaktadır.

11. Yüzyılın başlarından itibaren Anadolu ve içlerine kadar ilerleyen yoğun Türk göçleri neticesinde bölgeye yerleşen Türk toplulukları da Eleşkirt ve çevresinde kendi kültürlerini yaşatarak bu adlandırmalara katkıda bulunmuşlardır. Benzer çalışmalardan olan Yedi yıldız'ın (1984) yaptığı araştırma incelendiğinde de Anadolu coğrafyasına yerleşen Türklerin kendi düşünce ve yaşayışlarını adlandırmalara yansıttıkları görülmektedir. Söz konusu araştırmada Bozcanak, Ovacık, Tepecik, Tepebaşı gibi adlandırmalar bu duruma örnek olarak verilirken; bu çalışmada incelenen köylerden Sadaklı, Körpeçayır, Aşağı ve Yukarı Kopuz köylerinin Orta Asya Türk yer isimleri ile bağlantısı olduğu tespit edilmiştir.

Tüm bunlardan hareketle özetleyecek olursak; Eleşkirt ve çevresine ait mahalle, mezra, köy gibi isimlerin kökenlerine inildiği zaman farklı yaşam tarzlarını ve medeniyet izlerini sürmek mümkündür. Bölgede yapılan inceleme ve değerlendirmelerde güncel köy adlarının büyük çoğunluğunun doğal çevreden etkilenilerek belirlendiği görülmektedir. Çevredeki toprak yapısı, su kaynakları, iklim koşulları, taş ve kaya özellikleri ile bitki ve hayvan isimlerinin de adlandırmada etkili olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda renkler, aşiret ve aile isimleri, dini figürler, sosyal yaşantı ve insan özellikleri gibi faktörlerin de ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra özellikle millileştirme politikaları ile bölgede egemen devlet gücünü korumak amacıyla köy adlarında Türkçeleştirmeler yapıldığı ve doğal-fiziki faktörler ile millileştirme faktörünün ve kültürel-tarihi faktörlerin ortaklaşa bir yaklaşım içerisinde olduğu tespit edilmiştir.

Köy adlarının değişim sürecine bakacak olursak; Ağrı ilinin cumhuriyet dönemi içerisinde önemli bir ad değiştirme sürecinden geçtiği tespit edilmiştir. Ağrı ili içerisinde yer alan yaklaşık 576 köyden 379 adetinin adının değiştirildiği ve bu oranla Ağrı ilinin ülke içerisinde en çok değişim yaşanan illerin başında geldiği görülmektedir. Asıl araştırma alanı olan Eleşkirt ilçesi ve çevresindeki köylerde ise değişim oranının daha yüksek boyutlarda olduğu tespit edilmiştir. Eleşkirt ilçesindeki köylerin %84'lük bir oranda adlarının değiştirildiği görülmektedir. Tunçel (2000) yaptığı araştırmada ülkemizde 12 bini aşan sayıda köyün isminin çeşitli sebeplerle değiştirildiğini ve en fazla değişimin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşandığını ortaya koymaktadır.

Özellikle 1950'li yıllardan sonra ülkemizin dört bir yanında başlayan millileştirme hareketi ile resmi dil olan Türkçe dışında farklı dillere ait birçok yerleşim yeri ve coğrafi alana ait isimler değiştirilmiştir. Eleşkirt yöresi geçmişten bugüne birçok tarihi medeniyete ev sahipliği yaptığı gibi yakın zamana kadar da Türk, Kürt, Ermeni ve farklı Hristiyan toplulukların yoğun olarak yaşadığı bir alan olma özelliğini göstermektedir. Bu nedenle farklı kültür ve dillere ait birçok sözcük, ağız ve şive bu bölgedeki yer adlarının oluşumuna etki etmiştir. Koraltürk'ün (2003) belirttiği gibi farklı medeniyetlerin ve dillerin söz-

cüklerinden oluşan yer adlarının Türkçeleştirilmesi faaliyetleri sırasında, Eleşkirt ilçesine bağlı köylerin büyük bir çoğunluğu da bu kategoride olduğundan değişime uğramıştır.

Yapılan değişimlerde bazı köy adlarının zaten Türkçe kökenli oldukları ve şive, ağız gibi çeşitli telaffuz unsurlarından kaynaklı olarak süreç içerisinde farklı şekillere dönüştüğü tespit edilmiştir. Bu adlandırmalarda büyük değişimler yaşanmadığı ve sadece ufak harf düzeltmeleri ile günümüz Türkçesine uygun hale getirildikleri tespit edilmiştir. Ancak bunun dışında kalan ve Türkçe kökenli olmayan köy adlarının tamamında büyük değişimler yaşandığı görülmektedir. Bu değişimler yapılırken eski köy adı ile yeni köy adı arasında anlam bakımından bir ilişki olmasına çok fazla dikkat edilmemiş olduğu tespit edilmiştir.

Bugün genel anlamda Eleşkirt'e bağlı köylerin buldukları coğrafi çevreye ait özellikleri, yörenin kültürel ve sosyal faktörlerini adlarında barındırdığı söylenebilir. Ayrıca köy isimlendirmeleri Eleşkirt yöresine ait yaşanmışlıkları, geçmiş medeniyetlere ait unutulmaya yüz tutmuş birçok tarihi hatırayı bizlere aktarmaktadır. Geniş bir çerçevede mevcut kullanılan köy adları ve geçmiş adlandırmalar bir arada düşünüldüğünde Eleşkirt yöresinin vitrinini ve kimliğini ortaya koymaktadır.

Bölge hakkında ilerleyen süreçte yapılacak benzer çalışmalarda; tarihsel boyutunun irdelenmesi ve yerli halk ile görüşmeler yapılarak daha detaylı değişim süreçlerinin incelenmesinin, toponomi alanına ve bölgedeki yaşanan değişimi ön plana çıkarmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Acaroğlu, T. (2006). *Balkanlarda Türkçe yer adları kılavuzu*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Açıkel, A. (2003). Artukabad kazası yer adları (1455-1600). *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20(2), 181-202.
- Ağrı Valiliği. (2021, Ocak). *T.C. Ağrı Valiliği*. <http://www.agri.gov.tr/eleskirt> adresinden 15 Ocak 2021'de alınmıştır.
- Akar, A. (2006). Renge bağlı yer adlandırmalarında Muğla örneği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(20), 51-63.
- Altunışık, İ. (2009). *Coğrafi bakımdan Batman ili yer adları*. Yüksek lisans tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başkan, Ö. (1970). Türkiye köy adları üzerine bir deneme. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 18, 237 - 251.
- Bilgin, N. (2011). Sosyal düşüncede kent kimliği. *İdeal Kent Araştırmaları Dergisi*, 3, 20-47.
- Çetin, Y. (2010). Eski bir osmanlı kaza merkezi olan eleşkirt toprak kale köyü'nde osmanlı dönemi mezarlıkları ve mezar taşları. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 21, 35-53.

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1947). *Ağrı'nın Eleşkirt ilçesine bağlı Yiğintepe, Mollaosman, Veretek ve Gevriçe köylerinin Merkez ilçeye bağlanması*. Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 189.4.4.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1949). *Ağrı'nın Eleşkirt ilçesine bağlı Amat, Keşiş ve Soğan köylerinin, Ağrı Merkez bucağına bağlanması*. Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 204.10.7.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1961). *Adana'nın Bıdıkanlı köyünün Merkez ilçeye; Ağrı'nın Keçiğüden köyünün Merkez ilçeye, Dalaman ve Osmanlı nahiye merkezinin Osmanlı köyüne nakli ile İzmir'in Barbaros bucağı adının Uzunluğu olarak değiştirilmesi*. Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 286.19.8.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1966). *Ağrı'nın Ahmetbey köyünün Merkez ilçeye bağlanması*. Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 318.16.8.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1985). *Ağrı ili Eleşkirt ilçesi Merkez bucağına bağlı Dedemaksut, Güvendik (Azrail), Kayabey köyü idari bağlılığının bu yerden çözümlenerek aynı ilin Merkez ilçesi Merkez bucağına bağlanması*. Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 605.31.16.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1988). *Ağrı ili Eleşkirt ilçesi Merkez bucağına bağlı Badıllı, Yorgunsöğüt, Çobanbey köyünün, buradan ayrılarak aynı ilin Merkez ilçesi Merkez bucağına bağlanması*. Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 648.35.2.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (1989). *Ağrı ili Eleşkirt ilçesi Merkez bucağına bağlı Çatalpaşa, Sarıca, Söğütlü köyünün buradan ayrılarak aynı ilin Merkez ilçesi Merkez bucağına bağlanması*. Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 650.7.16.
- Devlet Yılı. (1930). *Türkiye Cumhuriyeti devlet yılı 1929 - 1930*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- EleşkirtNet. (2013, Mart). *Eleşkirt net*. <http://eleskirtnet.com/haber-4641-Ele%C5%9Fkirt%20Co%C4%9Frafiki%20Bilgileri.html> adresinden 12 Ocak 2021'de alınmıştır.
- Gülensoy, T. (1996). Türk dünyası ve Anadolu'da ortak yer adları. *Erdem*,9(26), 693-710.
- Gülensoy, T. (1998). Anadolu yer adlarına genel bir bakış. *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*. Türk Diyanet Vakfı.
- Hatunoğlu, Y., & Gül, A. (1999). *Ağrı ili ve havalisi tarihi*. Ağrı: Ağrı Valiliği Kültür Yayınları.
- İçişleri Bakanlığı. (1928). *Son teşkilât-ı mülkiyede köylerimizin adları*. İstanbul: Hilâl Matbaası.
- İçişleri Bakanlığı. (1933). *Köylerimiz*. İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi.
- İçişleri Bakanlığı. (1968). *Köylerimiz (1 Mart 1968 Gününe Kadar)*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

- İçişleri Bakanlığı. (1982). *Köylerimiz 1981*. Ankara: Yenigün Matbaası.
- İçişleri Bakanlığı. (2011). *e-İçişleri projesi*. <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiDariBolumleri.aspx> adresinden 11 Ocak 2021'de alınmıştır.
- Kaya, İ. (2013). Coğrafi düşüncede mekân tartışmaları. *Düşünme Dergisi*, 2, 1 - 13.
- Kaya, F., Karataş, Y., & Özgül, İ. (2014). Erzurum vilayeti Bayezid-Diyadin-Karakilise-Tutak ve Eleşkirt kasabalarının 1913 yılı sıhhi ve içtimai coğrafyası. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (29), 562-572.
- Kaygalak, İ. (2011). Postmodern eleştirilerin coğrafi düşünce ve yeni mekân kavrayışları üzerine yansımaları. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9, 1 - 10.
- Karaboran, H. (2011). Türkiye'de mevkii adları. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9, 97 - 145.
- Keleş, D. (1996). *Türk adbilimi bibliyografyası*. Yüksek lisans tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koraltürk, M. (2003). Milliyetçi bir refleks: Yer adlarının Türkleştirilmesi. *Toplumsal Tarih*, 117, 98 - 99.
- Liggett, H., & Perry, D. C. (1995). *Spatial Practices Critical Explorations in Social / Spatial Theory*. London: Sage Publications.
- Nihal, H., & Naci, A. (1926). Anadolu'da Türklere ait yer isimleri. *Türkiyat Mecmuası*, 2, 243-260.
- Okçu, N., & Akdağ, H. (2010). *Salname-i vilayet-i Erzurum / Erzurum il yıllığı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
- Öz, S. (2007). *Evliya Çelebi Seyahatnamesine göre Anadolu'da yer adları*. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, İ. (2007). Türkçe yer adlarının yapısı üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 32, 1 - 14.
- Tunç, B., & Aydın, H. (2017). Cumhuriyet döneminde eleşkirt ilçesinin idari yapısı ve nüfusu (1923-1970). *Türk İdare Dergisi*, 485, 813-838.
- Tunçel, H. (2000). Türkiye'de ismi değiştirilen köyler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 23 - 24.
- TÜİK. (2021, Şubat). *Türkiye İstatistik Kurumu*. <http://www.tuik.gov.tr/>: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> adresinden 7 Şubat 2021'de alınmıştır..
- Wikipedi. (2007, Mart). *{Harita}*. https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:A%C4%9Fr%C4%B1_districts.png adresinden 10 Ocak 2021'de alınmıştır.
- Yediyıldız, B. (1984). Yer adı verme usulleri. *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (11. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yurt Ansiklopedisi. (1981). *Türkiye il:dünü, bugünü, yarını (1.Cilt)*. İstanbul: Anadolu Yayıncılık.